

АЛЬМАНАХ

НИМИ ШКОЛА СТОЇТЬ

Даний випуск виходить в рік 100-річчя гімназії та 90-річчя існування в сучасній будівлі на вул. П.Сагайдачного. Ось чому більшу увагу привернуто минулому нашого закладу та установам і людям, які своїми ділами сприяли зростанню слави нашої школи.

Велика подяка вчителю української мови та завідувачу шкільного музею С.Р.Фаринович за надану допомогу у підготовці цього випуску альманаху.

Вип.7

Дрогобич
2018

ЗМІСТ

ЗМІСТ	3
Надольська Б. Приватна коедукційна гімназія українського педагогічного товариства «Рідна школа» імені Івана Франка у Дрогобичі з українською мовою навчання	4
Попередники гімназії та історія її будівництва.....	4
Катехити, директори та викладачі гімназії.....	5
Гімназисти та вчителі, що полягли за волю України	6
Надольська Б. Написання книги історії навчального закладу та створення шкільного музею «Рідна школа»	9
Презентація книги «Дрогобицька українська гімназія імені Івана Франка 1918-1944 рр.»	11
Степан Хемич	18
Йосафат Коцилівський.....	21
Література	24
Кубійович В. «Рідна Школа»	25
Література:	28

Надольська Б. Приватна коедукційна гімназія українського педагогічного товариства «Рідна школа» імені Івана Франка у Дрогобичі з українською мовою навчання¹ **Попередники гімназії та історія її будівництва**

Місто Дрогобич має славні традиції розвою українського шкільництва. У 1905 році було засноване товариство УПТ «Рідна школа». На той час у місті діяла державна польська гімназія з основною польською мовою викладання. Постала доконечна потреба будівництва української гімназії.

Предтечею нашого навчального закладу були такі школи:

- гімназійні курси при церкві святих Петра і Павла (1777-1784рр.);
- курси при церкві святої Трійці з німецькою та українською мовою викладання поперемінно;
- державна гімназія у Дрогобичі з німецькою, а потім польською мовою навчання (відкрито 21 вересня 1858 року);

Як бачимо, навчання дітей у Дрогобичі велося не рідною мовою, проте це питання постійно непокоїло українську громадськість міста. Тому у 1918 році, коли існування Австро-Угорської імперії наближалось до кінця, визріли умови для створення української гімназії. У червні цього ж року проведено запис 25 учнів до першого класу заснованої гімназії. 15 вересня цього ж року почалися заняття.

Отже, цей день і рік і слід вважати датою заснування української гімназії у Дрогобичі.

Недовго учні навчалися у Народному домі (тепер службові приміщення музично-драматичного театру імені Юрія Дрогобича). У травні 1919 року, коли Дрогобич окупувала польська армія, українська гімназія припинила своє існування. Частина учнів подалася до Перемишля, де українську державну гімназію вдалося зберегти. Вже у грудні 1919 року священник-василіянин Мрозовський їздив до Варшави і домігся дозволу на ведення гімназійних курсів у восьми класах. Василіани тимчасово надали приміщення, у якому тепер знаходиться музичне училище по вул. Музичній. У 1920 році з цього будинку курси перейшли у звільнене польською жандармерією під тиском громадськості приміщення бурси на вул. Святого Івана (нині – вул. М. Тарнавського, приміщення туберкульозного диспансеру). У червні 1926 року відбувся перший випуск гімназистів.

Паралельно йшла робота з будівництва нового приміщення гімназії

Найперше це була бурса, яка розташовувалась на вулиці святого Івана (сьогодні вулиця Мирона Тарнавського, приміщення туберкульозного диспансеру). Коли перебралася в нове приміщення українська приватна гімназія з вулиці св.Івана (різні дати – 1930, 1928 (флюгер, архів в м.Самборі), то вона знаходилася у верхніх поверхах (їх було 3), а нижнє, або партерове приміщення, зайняла українська вселюдна школа ім.Т.Г.Шевченка, перейшовши сюди із Народного дому (нині підсобні приміщення Дрогобицького драматичного театру

¹ Під керівництвом Фарінович С.Р.

ім.Юрія Дрогобича). Директором тут працював Степан Гавришук, родом зі Львова, і потім повернувся до Львова. Учителі – Магдалина Созанська, Магдалина Воробець, Марія Кіцила, Марія Гавдяк, Ярослав Гретчак, Іван Василенко, Костянтин Ніщинський та інші.

Та повернемось до витоків.

1923 рік – сформовано Комітет будови української гімназії з представників громадськості. Головою обрано адвоката Володимира Ільницького. Будували споруду за народні гроші. 1926 рік – освячення фундаменту. Вересень 1928 року – збудовано триповерхове приміщення гімназії на 25 кімнат. 9.06.1930 року – посвячення будинку гімназії перемишльським єпископом Йосафатом Коциловським. Це була ще не завершена будівля. На неї вже було витрачено близько 350 тисяч злотих, а потрібно було ще біля 150 тисяч злотих. На цей будинок надходили пожертви українських громадян м. Дрогобича та повіту; громадян Америки; громади “Мазниця”, товариства брутовців “Підойма”, християнської громади у Бориславі.

Катехити, директори та викладачі гімназії

Першим директором гімназії став Володимир Кузьмович.

У 1930 році у новому приміщенні склали випускні іспити 30 учнів.

Повна назва гімназії: “Приватна коєдукаційна гімназія Українського Педагогічного Товариства “Рідна школа” імені Івана Франка в Дрогобичі з українською мовою навчання”.

Право вступу до цієї гімназії мали учні, що успішно закінчили чотири класи і склали іспити з релігії, математики, польської мови та української мови. Їх екзамінували з каліграфії, хімії, фізики, співів.

Кожен день починався зі спільної молитви.

Одяг гімназистів був темно-синього кольору. Молодші класи носили сині лампаси на штанах і навколо рукавів; старші – малинові. На голові – мазепинка (у хлопців). Дівчата носили берети, на яких була нашита емблема з літерами РШ. Офіційний номер гімназії – 627.

Навчання учні оплачували. Бідних дітей звільняли від оплати.

У цей час в Дрогобичі функціонували такі навчальні заклади:

- державна польська чоловіча гімназія;
- приватна польська жіноча гімназія;
- приватна єврейська гімназія.

У 1931 році директором української гімназії став Михайло Бараник (1931-1940 рр., 1941-1944 рр.).

З початком II Світової війни (24.09.1939 року у Дрогобич прийшли радянські війська) навчальний рік розпочався 1.10.1939 року. А вже 10.01.1940 року українську гімназію разом зі школою ім. Тараса Шевченка перетворено у СШ № 1 імені Івана Франка. Впроваджувався радянський дух, вилучено з переліку предметів релігію, латинську та польську мову. Вивчали російську мову, історію СРСР, історію комуністичної партії.

З початком Великої Вітчизняної війни німецька влада дозволила відкривати гімназії даного типу. Наш навчальний заклад отримав назву “Державна гімназія з українською мовою навчання у Дрогобичі”. Директором знову став Михайло Бараник.

Перший “воєнний випуск” був 11.07.1942 року, останній – 3.03.1944 року.

Наближався фронт. Німецька влада передала приміщення гімназії військовому госпіталю (до липня 1944 року). 6.08.1944 року Дрогобич знову зайняла Червона Армія.

Так закінчилась історія української гімназії у м. Дрогобичі і розпочалась історія СШ № 1 ім. Івана Франка.

Гімназисти та вчителі, що полягли за волю України

За 16 років служіння молодому поколінню гімназія випустила у світ тисячі славних юнаків та дівчат, які у 40-их роках виборювали волю України у лавах УПА, полягли на фронтах війни.

Подаємо повний перелік імен Героїв, що навчалися в Українській гімназії і загинули за Україну:

1. Бенцаль Ярослав, провідний член ОУН, редактор журналу «Шлях Перемоги», помер у Німеччині.
2. Грицай Дмитро (1907-1945), референт крайової ексективи ОУН, хорунжий УПА, шеф головного штабу, загинув у тюрмі (Прага, 1945).
3. Грушак Левко – член обласного проводу ОУН, загинув у бою НКВД в с. Унятичі.
4. Кобільник Володимир, член обласного проводу ОУН, помер у німецькому таборі.
5. Коссак Зенон (1907-1939), член крайового проводу ОУН, організатор Карпатської Січі, загинув у боротьбі з мадярами (1939).
6. Костишин Юрій, повітовий провідник ОУН, загинув у більшовицькій тюрмі (1939).
7. Левицька Зеновія, член проводу ОУН, знищена органами НКВД (1940).
8. Ніклевич Степан, член проводу ОУН, загинув у німецькому таборі.
9. Смола Михайло (1907-1934), член проводу ОУН, помер під час слідства в польській тюрмі, похоронений у Дрогобичі.
10. Яхно Володимир, член проводу ОУН, розстріляний німцями (м. Рівне).

Розстріляні ГЕСТАПО:

1. Білавка Богдан	7. Индра Роман
2. Винницький Іван	8. Кокін Іван
3. Габшій Іван	9. Кравець Іван
4. Говорущка Михайло	10. Рудик Микола
5. Гутович Зиновія	11. Тураш Мирослав
6. Жук Мирослав	

Загинули в дивізії «Галичина»:

1. Круківський Ігор	2. Мартинюк Ігор

3. Медведик Ярослав
4. Ординський Іван
5. Ортинський Любомир

Загинули на фронті:

1. Баб'як Володимир
2. Глухівський Петро
3. Губицький Зеновій
4. Коцюба Володимир
5. Матлан Володимир

Закатовані органами НКВД:

1. Бенцаль Йосип
2. Бенцаль Іван
3. Доманська Марія
4. Іваницький Богдан
5. Кіцила Климентій
6. Кіцила Костянтин
7. Кіцила Тарас
8. Коваль Микола
9. Колінко Володимир
10. Колодрубєць Мирослав
11. Комарницький Михайло
12. Коцюба Тарас
13. Мак Надія

Загинули як воїни УПА:

1. Артимович Василь
2. Бараняк Йосип
3. Бейба Дмитро
4. Білак Юліан
5. Винницький Володимир
6. Войтович Євген
7. Грушак Лев
8. Деленко Богдан
9. Журавчак Володимир
10. Журавчак Ярослав
11. Залокоцький Орест
12. Івасівка Іван
13. Касперський Данило
14. Касперський Юліан
15. Кецун Йосип
16. Климович Оксана
17. Колос Федір
18. Колцун Ольга
19. Комарницький Богдан

Засуджені, загинули в таборах:

6. Фок Роман
7. Чуквінський Ігор

6. Потій Петро
7. Рабків Дмитро
8. Стецик Олександр
9. Сусюк Іван
10. Тимків Петро

14. Мартинович Орест
15. Мацорак Теофіла
16. Москаль Василь
17. Опришко Корнелія
18. Пасічник Йосафат
19. Сенів Богдан
20. Спариняк Ольга
21. Степ'як Степан
22. Татарський Євген
23. Татарський Роман
24. Франко Іван
25. Хомчинський Ярослав
26. Ясеницький Володимир

20. Копач Микола
21. Коца Богдан
22. Кришталь Марія
23. Кришталь Теодор
24. Лепак Дмитро
25. Лукавська Ірина
26. Макар Богдан
27. Медянка Ярослав
28. Німилович Володимир
29. Новосільський Ярема
30. Паращак Михайло
31. Роневич Михайло
32. Сабат Михайло
33. Савдик Лев
34. Сенів Богдан
35. Федун Орест
36. Халупа Емілія
37. Халупа Омелян
38. Хім'як Дмитро

1. Кізима Марія
2. Кіцила Марія
3. Липин Володимир
4. Митчак Михайло

Засуджені, що, відбувши покарання, повернулись:

1. Басараб-Загайдук
2. Білас Омелян
3. Білик Роман
4. Білинська-Кечкинович

Мирослава

5. Бішко Орест
6. Боднар-Білас Любомир
7. Броницький Орест
8. Бунь Юліан
9. Винарчик Ярослав
10. Волошанський
11. Габшій Роман
12. Гавриш Марія
13. Гарванко Іван
14. Гузичак Ярослав
15. Дмитрах Любомир
16. Дубик Омелян
17. Жеплинський Богдан
18. Жеплинський Роман
19. Зандлер-Войнаровська

Стефанія

20. Зарицька-Петраш

Мирослава

21. Звір Богдан
22. Йосифів Марія
23. Івасиків-Гаврилюк Ольга
24. Капустяк Галина
25. Кирилів Ярослав
26. Колінко-Мацорак

Стефанія

27. Кузмінський Данило
28. Кунців Володимир
61. Якубовська-Витвицька.

Цілком зрозуміло, що це ще не всі герої. Але робота з розшуків буде продовжуватись і надалі.

5. Михайлівська Віра
6. Михайлівська Зиновія
7. Мінчак Ярмо

29. Лагуш Йосип
30. Летнянчин Микола
31. Лупак Дмитро
32. Лялюк Дарія
33. Максимів Надія
34. Марич Олесь
35. Мацан Ярослав
36. Мельник Тарас
37. Міштурак Микола
38. Монастирська Ірина
39. Мотика Мирон
40. Німилович Дарія
41. Ольховий Ярослав
42. Опришко Іванна
43. Ортинська Надія
44. Петрик Ганна
45. Петричкович-

Закидальська Анастасія

46. Приндин
47. Сабат-Гузар Анна
48. Саврук Ілля
49. Созанський Юрій
50. Спанчак Іван
51. Станович Богдан
52. Стецьків Михайло
53. Танчій Мирослав
54. Таратило Остап
55. Тершак Дмитро
56. Фок Ярослав
57. Хоркавців Дмитро
58. Хоркавців Федір
59. Хорт-Рогуцька Марія
60. Яворський Ярослав

Надольська Б. Написання книги історії навчального закладу та створення шкільного музею «Рідна школа»²

Коли блиснула зоря незалежності України, у серці гімназистів ожило сподівання на відновлення історичної справедливості та повернення СШ №1 статусу гімназії. Проте численні зусилля не принесли результату. Для збереження пам'яті було вирішено збирати матеріали для написання книги історії гімназії, а також паралельно працювати над створенням у школі музею історії навчального закладу.

Зі спогадів В.П.Рубчука : «Учителі Й.М.Мороз та О.Й.Яців працювали в архіві у м.Самборі, де знайшли матеріали, що навчання в нинішньому приміщенні СШ №1 почалося саме у 1928 році. Група викладачів почала працювати над не легким, проте вельми важливим завданням – створенням книги, що висвітлювала б систематизовану історію гімназії – СШ №1. Почав цю роботу викладач гімназії, відтак вчитель математики Михайло Попель, який написав давню історію гімназії. Вчителі історії М.Я.Кочиндик, О.В.Лепак та Й.М.Мороз збирали, систематизували та оформляли матеріали функціонування української гімназії та середньої школи №1. Як наслідок – у 1991 р. вийшла у світ книга “Рідна школа в Дрогобичі”, яка і зараз є важливим джерелом вивчення історії зародження та діяльності нашого навчального закладу».

У написання цієї праці було вкладено багато зусиль, автори працювали у самбірському архіві, збирали та систематизували численні матеріали. На жаль, ця книга побачила світ під авторством не вищеназваних педагогів.

У 1991 році ініціативна група у складі колишніх гімназистів Мирона Дутка, Левка Луціва, Надії Костик, до яких згодом приєдналась Корнелія Глинська, зайнялась пошуком матеріалів для оформлення музейної кімнати історії гімназії. Збирали світлини, документи, відомості про загиблих під час національно-визвольних змагань, оформляли фотостенди. Суттєву фінансову допомогу у цій роботі надали шефи школи – Дрогобицький долотний завод.

Згадує В.П. Рубчук: «В короткі часі у 1991 році було створено організаційне ядро, до якого увійшли М.Г.Ковалишин – директор школи, голова; В.П.Рубчук – заступник директора школи з виховної роботи, заступник; М.Дутко, М.Костик, Л.Луців, Лялюк, Покиданська, Л.Вітвицька – колишні гімназисти, пізніше було дообрано К.С.Глинську. Свято було призначено на травень, але у зв'язку зі святкуванням 900-річчя Дрогобича і відкриттям пам'ятника Т.Шевченку, перенесено на вересень.

Необхідно було провести величезну роботу. До підготовки свята був залучений весь педагогічний колектив. Почалася не тільки організаційна, а й пошукова робота.

На одній з організаційних нарад я подав ідею створення музею історії школи. Було виділено приміщення для організації музею. Почався збір матеріалів. Налагоджувались зв'язки з випускниками гімназії. Найбільшу ношу по зібранні

матеріалів взяв на себе колишній гімназист Мирон Дутко. Майже всі фотографії, які поміщені на стендах, він збирав, робив з них копії. Протягом року збирали матеріали до музею. Було вирішено музей оформити і відкрити в час святкування 70-річчя гімназії. На Дрогобиччині, як і по всій Україні, після розвалу СРСР, наступила криза, - ні грошей, ні матеріалу, а оформляти треба. Винайшли трохи грошей і оформили стенди. Директор школи М.Г.Ковалишин домовився з тодішнім директором Дрогобицького долотного заводу Т.Я.Ликом, що за оформлення стендів буде оплачено по спонсорському рахунку. Я з художником В.Зенькіним, який оформляв стенди, пішли на долотний завод, пред'явили накладні, - гроші були перераховані. Матеріали стендів дали для музею гімназисти.

Крім музею, було вирішено оформити меморіальні дошки і відкрити їх на будинках, де жили викладачі І.Чмола та Бурко, на фасаді СШ №1 та будинку-бурси, де вчився генерал-хорунжий Грицай. Дошки ці виготовив комбінат комунальних підприємств за сприянням директора В.М.Хруща.

Далі на засіданнях організаційного ядра було прийнято рішення, щоб вулицю Інститутську перейменували на вулицю Карманського (колишній учитель гімназії), вулицю Островського – на вулицю І.Чмоли (колишній учитель гімназії).

20 вересня розпочалося свято з нагоди 70-річчя гімназії великим збором гімназистів на подвір'ї школи. На свято прибули гімназисти з усіх куточків України та тодішніх ще союзних республік Радянського Союзу, з далеких діаспор Америки, Бразилії, і тому свято за своїм розмахом набрало значимості Всесвітнього форуму. У своєму виступі голова міста Дрогобича М.Глубіш зачитав рішення сесії міської ради про перейменування вулиць, після збору всі учасники відкрили меморіальні дошки, і в кінці першого дня свята відбулася перша екскурсія до музею гімназії. Першу екскурсію провів Мирон Дутко. Хвилювання, радощі, плач (на радощах), коли колишні гімназисти побачили себе і своїх однокласників, які загинули за волю України. Пам'ять полеглих було вшановано хвилиною мовчання.

Ось так радісно і урочисто було відкрито музей української гімназії товариства “Рідна школа” в м. Дрогобичі у 1991 році».

24.10.2002 р. двері музею “Рідна школа” знову гостинно відчинилися для почесних відвідувачів після багаторічної перерви. В оновленій кімнаті було велелюдно. Адже відбувалась небуденна подія – здійснювався чин посвячення та відновлювалась робота шкільного музею. Почесними гістьми цього свята були п.Надія Костик, п.Левко Луців, п.Стефанія Колінко-Мацюрак, п.Володимир Кунців, п.Олена Німилович, п.Ярослав Кирилів, п.Богдан Чапля, сестри п.Ліда і п.Любов Дутко, п.Михайло Мацюпа, п.Ярослав Ольховий, п.Михайло Богаченко.

На жаль, серед колишніх гімназистів уже не було п.Мирона Дутка, який відійшов у вічність у серпні 2002 році. Саме він у 90-их рр. найбільше працював для відкриття даного музею. Присутні вшанували його пам'ять хвилиною мовчання.

Після проведення о.Мирославом Соболтою чину освячення оновленої музейної кімнати було здійснено екскурс у 90-ті, коли музей створювався. А потім

² Під керівництвом Фарінович С.Р

виступали колишні гімназисти, які згадували роки навчання в гімназії, раділи з того, що музей живе, впізнавали на фотографіях знайомих, друзів, однокласників, учителів. п.Надія Костик провела першу екскурсію за матеріалами фотостендів.

У роках кожного гостя пломеніли червоні троянди – символ пошани і вдячності теперішнього шкільного покоління своїм славним попередникам. Відрадно, що усі колишні гімназисти та учні Народної школи ім. Т.Шевченка, яка функціонувала у 30-ті рр. у цьому ж приміщенні, що і гімназія, радо прийняли запрошення та взяли участь в урочистостях. Це свідчить про неперервність єдності поколінь.

16 березня 2006 року урочисто було відкрито другу кімнату музею, що висвітлює сучасне життя школи.

Сьогодні Музей працює для блага нових поколінь школярів. Він є джерелом інформації з історії заснування та розвитку першої української гімназії у Дрогобичі, осередком освіти і виховання молодого покоління на славних традиціях минулого, популяризатором духовних цінностей і надбань усіх поколінь учнів та вчителів навчального закладу. Співпрацює з приватними особами в Україні і за кордоном, залучає учнів до пошукової роботи, до вивчення історії навчального закладу, проведення культурно-освітньої роботи серед молоді, підтримування контактів з учителями, що перебувають на заслуженому відпочинку, сприяє підвищенню рівня національної свідомості, моральності дітей.

Надзвичайно цікаві експонати – свідоцтва про освіту, що видавали в часи панування Польщі, під час німецької окупації. Також представлені групові фотографії багатьох випускників гімназії. Музей став візитною карткою школи. Тут постійно проводиться велика просвітницька робота: екскурсії, зустрічі з цікавими людьми. Учні школи є членами Ради екскурсологів.

Музей прийняв уже тисячі відвідувачів з України та з-за кордону. ЗОШ №1, а відповідно, і музей, зустрічала також делегацію учнів ліцею імені Матея Ратая із міста Гостіно Поморського воєводства (Республіка Польща), а також делегацію учнів та вчителів Української Недільної школи м. Сідней (Австралія). Почесними відвідувачами музею стали онук Петра Карманського Василь Кучераба (Англія), онук Івана Чмоли Богдан Чмола (США), онук Михайла Попеля Лев Попіль (Словенія).

Матеріали музею використовуються у навчально-виховній і науково-дослідницькій роботі.

Презентація книги «Дрогобицька українська гімназія імені Івана Франка 1918-1944 рр.»

Колишні гімназисти і до сьогодні свято шанують традиції свого навчального закладу. Свідченням цього є книга, яка нещодавно побачила світ завдяки старанням групи колишніх гімназистів.

Уже два роки ми маємо змогу читати книгу історії нашого навчального закладу. Завдяки ентузіастам-гімназістам навечно збережеться спогад про тих, хто в Дрогобичі будував Україну. Дякуємо за нерукотворний пам'ятник нашій Рідній Першій школі!

Пропонована книга – це історія Дрогобицької української гімназії імені Івана Франка (1918 – 1944 рр.) – осередку освіти, духовності і культури на Дрогобиччині, з якої вийшли багато відомих не тільки в Україні, а й за кордоном людей, у спогадах, іменах, газетних і книжкових публікаціях. Книга багато ілюстрована фотографіями, копіями архівних документів. Інформативну якість видання підсилюють спогади гімназистів – очевидців і безпосередніх учасників життя у навчальному закладі. Видання рекомендується науковцям, педагогам і студентам навчальних закладів, широкому колу читачів – шанувальників історії рідного краю.

У 2016 році у приміщенні ЗОШ №1 відбулись дві презентації цієї книги – перша у співорганізації з міською організацією Союзу українок, друга – для учнів та вчителів школи. Обидві пройшли за активної участі школярів.

Школа активно готується до відзначення свого 90-річчя. Нещодавно ми наочно переконалися, яку важливу працю проводимо, вивчаючи історію навчального закладу. До школи завітав онук професора гімназії Михайла Попеля Лев Попіль і, ознайомившись із діяльністю нашого музею, запропонував свою допомогу у фінансуванні перевидання книги історії гімназії. Друк нового видання триває.

Хемич С. Омелян Пріцак – силуетка його студентської і наукової діяльності

Омелян Пріцак народився 7 квітня 1919 р. в Луці біля Самбора, у тому визначному центрі українських шляхетських традицій, звідкіля походила його мати. Факт, що він народився в часах існування Західньо-Української Народної Республіки (отже став потенційним громадянином своєї рідної української держави) – він завжди вважав знаменним у своєму житті і цим дуже радів, як справою надзвичайної цінності.

Батько Омеляна, Йосип Пріцак, загинув як член Української Галицької Армії в польському полоні в місцевості Бугшопи біля Берестя Литовського у вересні 1919 р. Його мати Емілія з Капків (1897-1971), вийшовши вдруге заміж, у 1920 р. переїхала з однолітнім Омеляном до Тернополя, де він опісля ходив до польських шкіл вселюдної (1925-1928) та першої державної гімназії (1928-1936).

Вже в гімназії Омелян окреслив своє майбутнє завдання: вивчити історію України на тлі всесвітньої, зокрема вяснити розвиток історії українського степу у зв'язку з історією Азії. Тому, маючи лише 12 років, він почав самотужки вивчати східні мови. Наперед малярську, відтак перську, турецьку, арабську й інші мови.

Своє університетське формування (освіту – *ред.кол.*) Омелян почав у Львівському університеті в академічному році 1936/37, студіюючи історію Європи (зокрема середньовіччя) та Середньої Азії і східні мови. Починаючи з 1937 р. він працює в наукових комісіях НТШ Джерелознавчій (під проводом проф. І. Крип'якевича, якого близьким учнем і співробітником Омелян залишився на все життя), Нової історії України і Старої історії України. В роках 1938-39 Омелян був науковим секретарем Комісії Нової історії України, яку очолював проф. Ілля Витанович. У тому самому часі (1938-39) Пріцак був також асистентом-куратором Музею Визвольних Змагань у Львові. Директором Музею в той час був д-р І. Карпинець.

Як студент, Пріцак був діяльним членом «Союзу Студентів Філософії» (1936-1939) та членом управи т-ва «Обнова» (1938-1939).

В роках 1937-39 Пріцак вивчає добу Мазепи. Будучи дев'ятнадцятилітнім юнаком він опублікував цілу низку рецензій і статей з історії України в українській пресі («Новий Час», «Нова Зоря», «Український Голос», «Українське Юнацтво», «Літопис Червоної Калини», до речі, у ті часи українському вченому тільки дуже рідко траплялася нагода друкувати свої праці у фахових журналах), і дві праці у спеціальних виданнях: «Рід Скоропадських» та «Іван Мазепа і княгиня Анна Дольська». Княгиня Дольська була головною посередницею у зв'язках Мазепи з Лещинським та Карлом XII. Пріцак найшов в архівах Львова і Варшави нові документи про цю діячку і відкрив її портрет.

Крім цього Пріцак зібрав велику бібліографію доби Мазепи (понад 300 сторінок), яка мала вийти як третій том збірника «Мазепа» в Українському Науковому Інституті в Варшаві. Війна перервала друк. На щастя вдалося віднайти рукопис у краю. Одержавши свій рукопис недавно, автор готує його тепер до друку в Гарвардській серії українських студій.

Перший етап вищих студій Пріцак завершив в 1939 р. на Львівському університеті магістерською працею про твір арабського географа 14-го століття Абуль-Фіда та його відомості про Україну. Як виходить з одної радянської публікації цей твір зі східного джерелознавства до історії України зберігся в архівах колишнього НТШ у Львові. З огляду на воєнні дії, формальний диплом Пріцак одержав щойно в 1940 році.

Коли в осені 1939 р. большевики окупували Львів, проф. Крип'якевич доручив Пріцакові організувати львівський філіял Інституту історії України, де він працював до літа 1940 р. як молодший науковий співробітник, а від лютого 1940 р. – як науковий секретар філіялу Інституту.

Літом 1940 р. на запрошення сходознавця акад. Агатангела Кримського Пріцак переїхав до Києва, де працював як аспірант, вивчаючи турецькі джерела до історії України. Але зимою він мусів залишити працю в Академії Наук, бо його покликали до військової служби, яку він починав у Башкирії і там вивчав мову місцевого тюркського населення. Він брав участь у війні, але поранений дістався до німецького полону, звідкіля втік, щоб повернутися до Києва в жовтні 1941 р. Між іншим, у Києві Пріцак працював у редакції «Українського Слова» разом із І.Рогачем, О.Телігою, О.Штулем та іншими, і лише випадково не був заарештований німцями зимою того року. Після деякого нелегального побуту в Києві Пріцак повернувся до Львова в 1942 р. і там перебував до осені 1943 р. як асистент проф. Крип'якевича у нелегальній Інституті Історії Академії Наук, хоч формально Пріцак був службовцем Українського Комітету.

В тому часі Пріцак виготовив велику монографію про «Формування української нації», яка пропала. Він реферував її в «Літературно-Мистецькому Клубі» у Львові в лютому 1943 р. Доповідь викликала широку дискусію, що продовжувалася під час п'яти засідань клубу до кінця березня і була припинена німцями. Текст доповіді захоронений і є в посіданні автора.

На рекомендацію визначного німецького арабіста Ріхарда Гартмана, Пріцака прийняли до Берлінського університету в осені 1943 р. Крім історії Східної Європи він студіював там арабістику та іраністику і рівночасно був у науковому зв'язку з Українським Науковим Інститутом в Берліні, зокрема з професорами Б. Крупницьким та І. Мірчуком. В той час Пріцак брав активну участь в студентському житті як голова українського студентського товариства в Берліні «Мазепинець», член центральної управи НОУС-у (Націоналістичної Організації Українських Студентів) і співредактор «Бюлетеню» НОУС-у. Кінець війни застав його в Баварії, звідкіля він нелегально перейшов до Швейцарії, щоб з доручення Президії НОУС-у здобути там стипендії для українських студентів та нав'язати контакт з місцевими й американськими діячами української еміграції.

В роках 1946-1948 Пріцак продовжував студії східних мов, історії та славістики в Геттінгенському університеті в Німеччині і був головою місцевої української студентської громади та головним редактором органу ЦеСУС-у «Стежі». В 1948 р. він з відзначенням оборонив свою докторську дисертацію з історії Центральної Азії («Караханідські Студії», томи 1-2) і був оставлений при університеті для наукової кар'єри. В роках 1948-1951 він був лектором польської

й української мови та літератури в тому ж університеті. В той час він також студював зв'язки Богдана Хмельницького з Туреччиною і видав цілу низку праць українською та німецькою мовами. Українська розвідка на цю тему вийшла в пропам'ятнім томі «Записок НТШ» 1948 р. Від 1946 р. Прицак бере активну участь у праці відновлених українських наукових інституцій, будучи обраним дійсним членом НТШ (1951) і УВАН (1952) та ставши співробітником «Енциклопедії Українознавства».

В 1951 р. Прицак габілітувався в Геттінгенському університеті на доцента алтайської порівняльної філології та євразійської історії. Темою його габілітаційної праці були системи племінних назв і титулатур алтайських народів. Від тоді почався п'ятнадцятилітній період, в якому він посвятив себе алтайським та азійським мовам (включно з китайською), євразійській історії та організації наукової праці в цих ділянках, щоб якнайкраще вивчити і використати для історії України східні джерела.

В 1952 р. Прицак був запрошений до Гамбурзького університету, спершу як доцент, а від 1957 р. як професор. В 1961 р. він переїхав до ЗДА (США – *ред. кол.*) і очолив катедру алтаїстики, тюркології та євразійської історії, спершу у Вашингтонському університеті в Сіетл, а від 1964 р. в Гарвардському університеті. В 1951 р. він відбув свою першу подорож до Туреччини, щоб взяти участь у Міжнародному Конгресі Сходознавців. Від того часу він часто брав активну участь у фахових міжнародних конгресах. Він був професором-гостем у Кембріджському університеті в Англії (1954 р.), в Краківському і Варшавському університетах (1959 р.) і в Гарвардському університеті (1960/61).

Від 1951 р. Прицак брав активну участь, спершу як науковий секретар, а опісля як віце-президент, президент і головний редактор видань міжнародного товариства «Societas Uralo-Altaica», яке займається і керує дослідями над мовою, культурою й історією уральських (угро-фінських) та алтайських (тюрки, монголи, тунгузи) народів. Щоб повернути до історії України, він подався до димісії в 1965 р. і був обраний почесним членом цього престижного товариства.

В своїй науковій праці з філології, лінгвістики та історії Євразії, зокрема євразійського степу, Прицак скоро здобув собі міжнародне визнання. Різні наукові інституції іменували його своїм членом. До цих інституцій входять Турецька Академія Мови в Анкарі (член-кореспондент від 1957 р.), Академія Фінно-Угорських наук в Гельсінках (член-кореспондент від 1958 р.), Фінське Сходознавче Товариство (член-кореспондент від 1953 р.), Німецьке Сходознавче Товариство (дійсний член), Бритійське Королівське Товариство Сходознавства (дійсний член), Американське Сходознавче Товариство (дійсний член), Американська Академія Наук (дійсний член від 1971 р.) й інші. Від 1964 р. Прицак є віце-президентом УВАН.

Крім наведених почесностей Прицак одержав цілу низку наукових стипендій з дослідними дорученнями, зокрема від Guggenheim Societies (fellow 1963) та American Council of Learned Societies (1960-1963) В 1964 р. Гарвардський університет надав йому почесний ступінь «Artium Magister Honoris Causa» Його науковий дорібок начисляє понад триста друківаних праць і рецензій [...].

Факт, що Прицак, осягнувши вершок своєї наукової кар'єри, мав відвагу зректися почесностей і становищ у науках з «репутацією» і віддати свої сили українським студіям, – здивував його колег по фаху Але в тому була своя логіка. Прицак-гімназист пірнув у свою азійську мандрівку не задля Азії, а для того, щоб, вивчивши Схід, повернутися до своєї основної дисципліни – історії України, пізнати її краще та віднайти суть українського буття. Бо починаючи з ранньо-історичних часів аж по кінець 18 ст., коли слідом за Гетьманською державою загинув її антипод і частий союзник – Кримський ханат, історія України, зокрема її степової частини, була тісно пов'язана з євразійським світом, зокрема з іранцями (скити, аляни, роксоляни, сармати), гунами та тюрками. Не можна вивчати всесторонньо історію княжої доби, зокрема Київської Русі, не вглибившись в минуле печенігів та половців. Також історія козаччини – без вивчення татарських і турецьких джерел була б неповною. Так само виглядала б історія Франції без знання німецьких або італійських джерел. Історик України, – щоб охопити своїм зором усе минуле нашого народу, мусить обов'язково ще стати тюркологом та іраністом, бо з їхньої сторони наша історія ще дуже мало насвітлена. Прицак, який ніколи не був задоволений з частинної розв'язки – мав витривалість і талант виконати таке основне завдання української історіографії.

Розглядаючи різні способи творення міцної основи для українських дисциплін в Америці, Прицак прийшов до переконання, що ці дисципліни тільки тоді вростуть в американську землю, коли найбільш талановиті молоді американські українці зв'яжуть з ними свою майбутність, сполучуючи в одне український досвід і американські методи. Тому від 1968 р. в центрі його уваги є виховання нової генерації науковців в ділянках української історії, літератури і мови. І тому вже тоді він відкинув ідею самому обняти катедру історії України, щоб дати стимул цій наймолодшій генерації до шляхетного наукового змагу і щоб запевнити першунів цього змагу пост звичайного професора.

Треба підкреслити, що Прицак виконує працю голови Комітету Українських Студій і Наукової Ради, викладача й опікуна студентів та докторантів українських студій і директора Українського Наукового Інституту в Гарвардському Університеті без ніякої матеріальної винагороди в додаток до свого повного навантаження як звичайний професор свого офіційного фаху. Згідно з практикою Гарвардського університету, професор, який очолює комітет, призначений для тимчасового керування новою катедрою в Гарварді, має право звільнитися від половини обов'язків у своїй офіційній дисципліні, з тим, що тоді половина платні такого професора зараховується на кошт бюджету нової катедри, яку він адмініструє. Однак, проф. Прицак не перейшов – як йому радили деякі його колеги – на половину ставки (прибл. 13.000 дол. річно) із фондів українських студій головно тому, щоб заощадити гроші на стипендії для студентів і докторантів українських студій та на інші потреби Центру.

Крім того О. Прицак є головою або активним членом в ряді гарвардських департаментів і комітетів, яким доручено наукове керівництво в середньо-східніх і центрально-азійських та інших студійних програмах. На окрему увагу заслуговує його діяльність в комітеті, якому до часу назначення звичайного професора на

постійно (цебто до 1969 року – *чотирнадцять* років після заключення договору між вірменським відповідником ФКУ і Гарвардом!) підлягала катедра вірменських студій. Українознавчі катедри користають багато з досвіду Пріцака в праці названих органів Гарварду.

Треба також ствердити, що мимо такого навантаження і відповідальности, Пріцак знаходить все таки час на виготовлення великих монографій. Його праця про "Походження Руси" на основі східних, скандинавських, староруських, візантійських та західних джерел розрослася до чотирьох томів, по 700-800 сторінок кожний. Перший том, опрацьований на основі старо-скандинавських джерел, буде незабаром готовий до друку. В стадії підготовки до друку знаходяться три його дальші монографії, що безпосередньо зв'язані з історією України: «Оригінальний хозарський документ», «Слово о полку Ігоревім та Евразійський степ» і «Монгольське володіння Україною і Східньою Європою». До циклу праць в різних стадіях підготовки до друку треба ще зачислити підручник для курсу «Історія України до половини 17-го століття» (разом з проф. Ігорем Шевченком) та «Вступ до історії країни» (разом з групою його учнів).

Кінчаючи цю сільветку, хочу ще додати, що Омелян Пріцак як людина – беззастережно відданий ідеї росту незалежної української науки і, як такий, ніколи не звертав і не звертає уваги на себе і на свої вигоди. Нам, його співробітникам, остається тільки побажати, щоб це надмірне навантаження не відбилося шкідливо на його здоров'ї.

Степан Хемич³

(1929-2001)

(англ. *Stephan Chemych*)

27 вересня 1929 році в сім'ї Хемичів сталось поповнення – народився хлопчик, якого при охрещенні назвали Степаном.

Навчався в Дрогобицькій приватній українській гімназії у 1938-1942 рр., де проявив себе старанним учнем та активно брав участь у різних видах діяльності українських організацій.

Після II світової війни виїжджає в Німеччину. У Шляйсхаймі (поблизу Мюнхена) закінчив гімназію. 1952 року переїхав до США. Протягом 1952-1956 рр. навчався в Орегонському університеті. 1957 року отримав американське громадянство.

У 1957-1958 роках був президентом Української студентської асоціації в Орегонському університеті. 1957 року став делегатом на Третій конгрес Союзу Українських Студентських Товариств Америки (СУСТА). На конгресі виступив з пропозицією створення кафедри українознавства в одному з американських університетів. Ініціатива була підтримана.

Степан Хемич закінчив студії в Орегонському університеті й здобув диплом магістра з політичних наук в Колумбійському університеті (1963 р.). У 1958-1961 рр. викладав українську мову в Колумбійському університеті. Працював спочатку у федеральному уряді, пізніше став керівником секції негайної допомоги в Адміністрації Людських ресурсів у Нью-Йорку (1963-1993 рр.).

1959 року одружився з Марією Кузик. Мав двох дітей: Роксану та Аскольда.

У 1957 році Степан Хемич разом з однодумцями став засновником Фонду Кафедр Українознавства (англ. *Ukrainian Studies Fund*). Він керував цим Фондом 44 роки. Завдяки його активній позиції та небайдужості емігрантів з України було проведено збори коштів, необхідних для організації наукових кафедр в американських університетах. Там же існували вже два українські фінансові фонди у Колумбії: Фонд ім. Петра Яцика при Інституті ім.

³ За матеріалами інтернету, фото власні.

Гаррімана (заснований у 1995 р.) і Стипендійний Фонд ім. Володимира і Лідії Базарків (заснований 1998 р.).

У 1968 р. Фонд організував першу українську кафедру (дві інші - української історії, літератури і філології - було засновано 1973 р.) у Гарвардському університеті, який відомий у всьому світі високим науковим рівнем.

Крім названих кафедр українознавства, на зібрані кошти було відкрито ще й літню школу українознавства (з

1971 р. її успішно закінчили більш як дві тисячі студентів – більшість вихідці з України), Українського наукового інституту Гарвардського університету (1973), українознавчої бібліотеки при головній бібліотеці Університету.

Фонд Кафедр Українознавства під керівництвом С. Хемича став ініціатором проекту «Дослідження голоду в Україні 1932-1933 рр.» та "Гарвардського проекту для відзначення тисячоліття Хрещення Руси-України". Під час роботи в останньому проекті було створено Корпус української писемної творчості від половини XI і до кінця XVIII ст., праця над яким триває й сьогодні. С.Хемич був близько знайомий зі славетним українським істориком Омеляном Пріцаком, який, опираючись на допомогу Степана, зміг поглибити

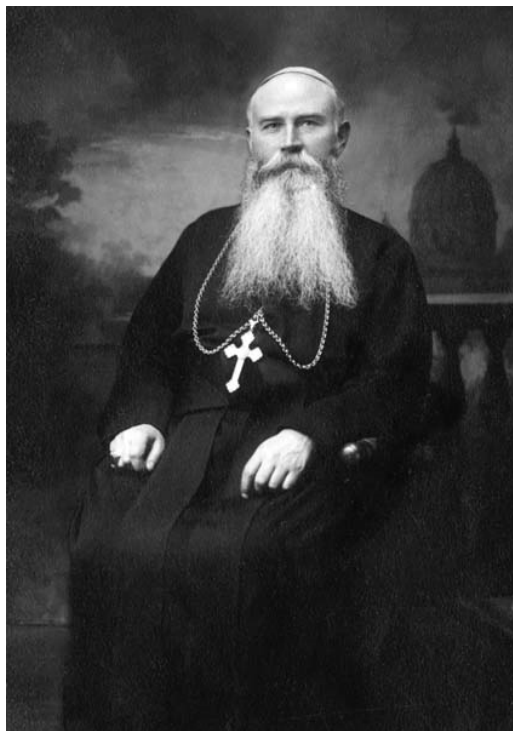
вивчення історії України та залучити до цього багатьох зацікавлених нащадків українців та американців.

Після здобуття незалежності України та завдяки підтримці Фонду Кафедр Українознавства та Українського наукового інституту Гарвардського університету уможливилася підготовка ряду видавничих програм та Інтернет-проектів безпосередньо в Україні. За сприяння ФКУ від 1992 р. виходить у світ і журнал "Архіви України".

8 лютого 2001 року в Нью-Йорку помер Степан Хемич.

27 вересня 2006 року на прохання зацікавлених осіб для збереження пам'яті про славетного дрогобичанина було встановлено меморіальну дошку на фасаді ЗОШ №1, колишньої Дрогобицької приватної гімназії.

Йосафат Коциловський⁴

(3 березня 1876, с.
Пакошівка — 17 листопада
1947, Київ)

Блаженний

Католицької Церкви.

Народився на Лемківщині в с. Пакошівка поблизу м. Сянік у селянській родині. Батько — Коциловський Петро - у 1870-х рр. обирався депутатом до Галицького крайового сейму. Мати — донька греко-католицького священника Катерина Косар-Коциловська.

Закінчивши початкову народну школу в Ліську, навчався в Сяніцькій, Сам-

бірській і Ясельській гімназіях. Від 1896 р. навчався на правничому відділі Львівського університету. (В каталозі слухачів записано: «русин», «греко-католик»).

Під час навчання у Львові брав участь в «Академічному братстві», «Академічній громаді», товаристві «Ватра», організації «Сокіл», яку невдовзі очолив.

Перервав навчання в університеті та закінчив школу артилеристів у Відні і як підпоручник 1900 р. був скерований на службу до Львівського гарнізону. Невдовзі покинув військову службу і при сприянні перемишльського єпископа Костянтина Чеховича розпочав філософсько-теологічні студії у Римі, де здобув докторат філософії, теології; опанував німецьку, італійську, французьку і латинську мови.

Теологічні студії закінчив 1907 р. в Римі, і згодом, 9 жовтня того ж року, прийняв св. Тайну Священства.

Незабаром призначений віце-ректором і професором богослов'я Духовної семінарії в Станіславові.

2 жовтня 1911 р. вступає на новіціат ЧСВВ.

В роки Першої світової війни та окупації Галичини 8 листопада 1916 р. Австро-Угорський цісар іменував новим греко-католицьким перемишльським єпископом василіанського монаха о. Йосафата Коциловського. 29 січня 1917 р. призначений Римом єпископом Перемишльської єпархії УГКЦ. Його архієрейські свячення провів митрополит Андрей Шептицький 23 вересня 1917 р. в Перемишлі. Брав участь у роботі Української Національної Ради ЗУНР.

У міжвоєнний період активно працює, допомагає віруючим витримати утиски польської влади. Саме в цей час до єпископа Йосафата звертаються представники м. Дрогобича з проханням про освячення новозбудованої будівлі приватної гімназії (освячення відбулось 9 червня 1930 року).

Мешкаючи до 22 червня 1941 р. на території, що контролювалася Червоною армією, був запідозрений радянськими спецслужбами у нелояльності до радянської влади. За єпископом встановлюється таємний нагляд. У період гітлерівської окупації двічі викликали на допит у гестапо, де погрожували ув'язненням у концтаборі за виявлені випадки переховування євреїв греко-католицьким духовенством єпархії.

⁴ За матеріалами інтернету

У 1943 р. відслужив Літургію для добровольців Дивізії СС «Галичина».

21 вересня 1945 р. був уперше заарештований та ув'язнений польською владою, а пізніше переданий радянській владі. У січні 1946 р. перемишльських владик звільнили з-під арешту, і вони повернулися до

Перемишля. Від єпископа Коциловського вимагали, щоб він очолив керівництво «Собору» у Львові для «возз'єднання» Львівської католицької митрополії з Московським Патріархатом. Коли ж він відмовився, його знову заарештували 25 червня 1946 р. разом з єпископом Лакотою і перевезли до Львова. У червні 1945 р. НКВС арештувало в Берліні апостольського візитатора для українців у Німеччині прелата Петра Вергуна. Також було арештоване все вище духовенство. Єпископів звинувачували у ворожій діяльності проти НКВС, співпраці з німецькими фашистами тощо. Митрополита Йосифата і його помічника Никиту Будку засуджено на 8 років, а

єпископа Миколу Чарнецького — на 5 років, 80-річного Григорія Хомишина — на 10 років концтаборів, але він помер у київській тюрмі 24 грудня 1945 року.

Єпископ Коциловський захворів на запалення легень і помер 17 листопада 1947 р. у київській в'язниці.

Література

Бадяк В. П. Коциловський Йосафат-Йосиф Петрович // Енциклопедія сучасної України : у 30 т. / ред. кол. І. М. Дзюба [та ін.]

Бадяк Володимир. Наш владика: Життя та посмертні митарства перемишльського єпископа Йосафата Коциловського / Суспільно-культурне товариство Надсяння. — Л. : Вид-во Отців Василіян Місіонер, 2000. — 110с.

Панас К. Історія Української церкви. — Львів: НВП «Трансінтекс», 1992.

Рубльова Н. С. Коциловський Йосафат // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наук. думка, 2009. — Т. 5 : Кон — Кю. — С. 244.

Кубійович В. «Рідна Школа»⁵

Т-во «Рідна Школа» у Львові 1938
 1 — Центральна. 2 — Пов. союзи кружків. 3 — Нар. школи. 4 — Сер. школи. 5 — Фахові школи. 6 — Кордони держав. 7 — Межі воєводства. 8 — Межі повітів

Українське Педагогічне Товариство, осв.-виховне т-во, засноване 1881 у Львові, як «Руське Товариство Педагогічне», з завданням:

а) «промишляти над потребами руского народа на поли шкіл народних, середних і висших, займатися оснуванем руских шкіл і піддержувати справи вихованя публичного і домашнього на основі матерного язика;

б) подавати членам поміч так моральну, як і матеріяльну».

Для виконання цих завдань т-во організувало боротьбу за укр. школу в Галичині (1881 на понад 3 000 укр. громад було всього 1 529 шкіл з укр. мовою кавчання) шляхом меморіялів і петицій до влади і поширення зацікавлення шкільними справами серед загалу укр. суспільства; творило бурси для сіль. молоді

у Львові (1905 — 4) і на провінції (16), щоб уможливити їй науку у сер. школах; видавало дитячу літературу і книжки для широких мас белетристичного і наук.-популярного змісту (з 1886 у в-ві «Бібліотека для молоді», до 1906 — 118 кн.), дитячий ж. «Дзвінок» (1892 — 1914), шкільні підручники й читанки, щорічний стінний календар (з 1889); присвячувало увагу проф. справам учительства аж до постановня 1905 тва *Взаємна Поміч Укр. Вчительства*, а частково й пізніше та видавало ж. «Учител» (1889 — 1914). Відносно пізно Т-во почало організувати приватне шкільництво (1898 — перша укр. виділова дівоча школа ім. Шевченка у Львові, 1903 — дівоча учительська семінарія у Львові і 1907 — школа вправ при ній, 1908 — перша сіль. нар. школа у Зарваниці). Т-во творило філії (перша 1888 у Щирці); 1906 їх було 33, а ч. чл. збільшилося з 83 (1881) до 943 (1900) і 3 000 (1906).

1912 на підставі зміненого статуту Т-во прийняло назву — Укр. Пед. Т-во (УПТ), філії Т-ва названо кружками, що об'єднувалися на певній території в Союзи кружків, так що УПТ стало автономно-федеративним т-вом. За останні рр. перед першою світовою війною УПТ присвячувало більше уваги відкриттю нових шкіл, зокрема сер., і курсів, які підготовляли сіль. молодь до гімназій і учительських семінарій, творило численні курси для неписьменних, бібліотеки, далі поширювало мережу бурс (за 1907 — 14 їх постало 26) і видавничу діяльність. 1914 УПТ мало 18 нар. шкіл, 38 підготовчих курсів, 7 гімназій; ч. чл. зросло до 4 814, згуртованих у 59 кружках. Деяким недоліком укр. (приватного шкільництва) була двоїстість його праці: ним керували у 1910 — 14 як УПТ, так і *Крайовий Шкільний Союз*, до складу якого входило УПТ; компетенції обох установ не були ясно розмежовані. Клопотання УПТ в урядових установах спричинилися у деякій мірі до збільшення мережі укр. нар. (1914 р. — 2 510) і сер. (6 гімназій, 10 утраквістичних семінарій) шкіл у Галичині.

Визначнішими гол. Руского (Укр.) Пед. Т-ва до 1918 були: А. Яновський (перший гол.), о.В.Льницький, о.І.Чапельський, О.Барвінський, Е.Харкевич, О.Макарушка, о.Т.Войнаровський; ін. діячі: о.О.Базюк, А.Вахнянин, Г.Врецьона, Р.Заклинський, К.Малицька, К.Паньківський, Ю.Романчук, о.О.Стефанович, В.Шухевич й ін.

Після занепаду діяльності під час світової і визвольної війни УПТ довелося працювати в умовах ліквідації поль. владою укр. нар. шкіл (залишилося лише 352 школи з укр. мовою навчання) і неприхильної настанови поль. влади. Щойно після зміни статуту 1924 умови праці УПТ дещо покращали; проте не було дозволено йому поширити діяльність на півн.-зах. землі. 1926 змінено назву УПТ на «Рідна Школа», Укр. Пед. Т-во (термін «Р. Ш.» вживався вже раніше). Членство в «Р. Ш.» було одноступневе, т-во очолювала Гол. Управа у Львові, вибрана на Заг. з'їздах «Р. Ш.». Низовими клітинами були кружки «Р. Ш.»; посередніми орг. ланками — пов. Союзи кружків; у тих пов., де їх не було, керівництво вели кружки «Р. Ш.» у пов. м. Ч. гуртків і їх членство постійно зростало так, що 1939 55% укр. місцевостей у Галичині мали свої кружки «Р. Ш.», а членство «Р. Ш.» охоплювало бл. 8% укр. населення у віці 20 рр. і більше; ч. пов. союзів — 30. Зростання кружків і членства видно з таблиці:

⁵ З енциклопедії українознавства

	1914	1930	1939
Кількість кружків	59	593	2 074
Кількість чл. (у тис.)	4,8	31,6	105,0

«Р. Ш.» стала в нових умовах ідейною й орг. централею всього укр. приватного шкільництва в Галичині та очолювала боротьбу за укр. школу; вона звертала гол. увагу на розбудову шкільництва всіх видів.

Кількість шкіл «Р. Ш.» і учнів у них (в дужках у тис.) така:

Рід шкіл	1914	1930	1938
Народні	18	81 * (6,7)	33 (6,1)
Сер. заг.-освітні	7	12 (1,6)	23 ** (2,5)
Фахові	—	7 (0,9)	15 (1,5)

* Разом із «збірними лекціями». ** У тому ч. — 12 гімназій і 11 ліцеїв.

Ч. нар. шкіл «Р. Ш.» було невелике (у них вчилася бл. 2% укр. дітей) як через фінансові труднощі, так і перепони з боку поль. влади. У деяких місцевостях їх заміняли т. зв. «збірні лекції» — школи без урядової концесії, а після їх ліквідації владою т. зв. «домашнє навчання» (не більше 10 дітей разом), яке також не розвинулося через переслідування адміністрації (1938 це навчання вели ледве 4 кружки). У сер. школах «Р. Ш.» навчалася понад 20% укр. молоді, яка ходила до сер. шкіл. Серед фахових шкіл була одна сер. (торг. гімназія у Львові) і 5 фахово — доповнюючих. Разом у всіх школах «Р. Ш.» працювало бл. 350 постійних учителів і 150 — т. зв. доходячих. «Р. Ш.» буйно розвинула у 1930-их рр. сезонів садки (1930 — 41, 1938 — 605 з 22 100 дітьми); постійних садків було мало — 3 т. зв. захоронки (120 дітей) і 3 світлиці (100 дітей). Дошкільній праці допомогло вид. «Р. Ш.» підручника «Укр. дошкільля» (ред. Л. Ясінчук).

При кружках «Р. Ш.» творено гуртки доросту «Р. Ш.» (1935 — 16 000 молоді, 1936 — 873 гуртків з 6 188 учнями), але влада їх заборонила (однак, деякі діяли й далі), й згодом виховання молоді велося у заг. рамках праці кружків. Бурси «Р. Ш.» втратили значення: їх було в 1938 — 39 рр. 5 з 151 учнем.

«Р. Ш.» вела також виховно-осв. діяльність для старших за допомогою рефератів (1937 їх було 1 761, а слухало — 24 524 особи), концертів (306), аматорських і театральних вистав (1 560) та прилюдних виступів шкільної молоді виховних установ «Р. Ш.» (4 208). Важливе значення мали різного роду курси (українознавства, для неписьменних, керівниць садків і рідношкільних керівників,

плетіння, куховарства тощо) — разом 64 з 1 480 учасниками; ці курси часто заміняли шкільне навчання. При кружках діяли бібліотеки (653 з 72 207 книжками і 17 097 читачами, у тому ч. 11 176 молоді), а при Гол. Управі «Р. Ш.» пед. бібліотека з 2 580 кн. (всі числа на 193 738). Видавнича діяльність була менша, ніж до 1914; з 1932 «Р. Ш.» видавала ілюстрований ж. «Рідна Школа», що виходив двічі на місяць.

Під поль. натиском на оборону укр. шкільництва «Р. Ш.» доводилося витратити більше енергії, ніж до 1918. Найбільше зусиль коштувало влаштування шкільних плембсцитів за укр. мову у школах — вперше 1924 (понад 600 000 заяв від батьків).

При Гол. Управі «Р. Ш.» існувала (у 1930-их рр.) Укр. Порадня для вибору звання (гол. *Пастернак*, секретар В. Метельський) та два підприємства — книгарня (1938 обороти 228 000 золотих — чистий прибуток 3 970 золотих) і в-во. До найважливіших імпрез, що їх влаштувала «Р. Ш.», належали: святкування 50-річчя «Р. Ш.» 1931 — 32 у Львові, на провінції в Галичині й на еміграції, зокрема в ЗДА; I Укр. Пед. Конгрес (2-3 липня 1935) та його завершення — Перша Укр. Пед. Вистава (Львів, червень 1938). Щороку перед закінченням шкільного року у Львові і по більших м. відбувалися рідношкільні Свята Молоді.

Видатки «Р. Ш.» становили на поч. 1930-их рр. 2,2 млн золотих річно, 1937 — 38 — 1 430 500 золотих, прибутки (гол. оплата в сер. і фахових школах, прибутки з в-ва і кооперативи «Рідна Школа» тощо) становили звич. пол. видатків (1937-38 — 754 700). Недобір покривався з добровільних пожертв громадянства (серед ін. укр. еміграції за океаном, зокрема у ЗДА) та членських внесків; щороку влаштуовано масові збірки «на коляду» і «на писанку» «Р. Ш.».

Головами «Р. Ш.» у 1920-30-их рр. були: А. Гладишовський, О. Терлецький, Б. Янів, І. Кокорудз, І. Галуцинський, М. Заячківський, Д. Коренець; ін. діячі «Р. Ш.» (крім довоєнних): І. Герасимович, В. Ільницький, О. Кисілевська, М. Климкевич, М. Коновалець (довголітній секретар «Р. Ш.»), О. Попович, О. Степанів-Дашкевич, М. Терлецький, Л. Ясінчук (делегат «Р. Ш.», до ЗДА) та ін.

Після приходу большевиків «Р. Ш.» була ліквідована. За нім. окупації більшість її майна перейшла у власність *Укр. Осв. Товариств* (вони й виконували частину завдань кружків «Р. Ш.») та УЦК і його клітин.

На еміграції подекуди вживають назву «Р. Ш.» установи, що утримують укр. школи або ведуть осв. роботу.

Література:

Я с і н ч у к Л. 50 літ «Рідної Школи» 1881 — 1931, Л. 1932; журн. «Рідна Школа», рік I — IX, Л. 1932 — 39.